

СЕМАНТЫЧНАЯ ГРУПОЎКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ МОВЫ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ СА ЗНАЧЭННЕМ ‘МАЎЛЕНЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ЧАЛАВЕКА’

А. А. Грамадцова

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны», Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік З. У. Шведава, канд. філал. навук, дацэнт

Фразеалагізм, як і слова, мае форму і змест і існуе ў адзінстве матэрыяльнага і ідэальнага бакоў. Форма фразеалагізма – гэта яго знешні бок, «план выражэння», кампанентны склад і структурная арганізацыя, яго матэрыяльная аснова, без якой фразеалагізм не можа быць пачуты, убачаны. Змест фразеалагічнай адзінкі – гэта яе ўнутраны, ідэальны бок, яе семантыка.

Мэта дадзенага артыкула – паказаць шматграннасць семантыкі фразеалагізмаў са значэннем ‘маўленчая дзейнасць чалавека’ мовы твораў Я. Купалы на прыкладзе толькі фразеалагізмаў, якія характарызуюць маўленне чалавека (99 адзінак). Паводле семантыкі ўсе фразеалагічныя адзінкі гэтай групы можна падзяліць на падгрупы, якія аб’яднаны больш прыватным агульным значэннем. Трэба адзначыць, што маўленне як працэс можа разглядацца з двух палярных бакоў: «як звычайнае ці станоўчае дзеянне, альбо адмоўнае» [1, с. 231].

Станоўчую канатацыю нясуць наступныя падгрупы фразеалагічных адзінак:

- 1) фразеалагізмы, якія выражаюць жаданне і гатоўнасць гаварыць (10 адзінак): з *сэрца рвецца* [2, с. 267], *заходзіць у гутарку* [2, с. 76] і інш.;
- 2) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘прасіць’ (9 адзінак): *богам прасіць* [2, с. 22], *лапу цалаваць* і інш.;
- 3) фразеалагічныя адзінкі з агульным значэннем ‘гаварыць прыемнае’ (6 адзінак): *расцякацца мысляй па дрэву* [2, с. 170], *добрым словам памінаць* [13, с. 250] і інш.;
- 4) фразеалагізмы, якія маюць агульнае значэнне ‘выказваць што думаецца, што дорага, блізка’ (5 адзінак): *на язык браць* [2, с. 310], *выліць слязамі* [2, с. 252] і інш.;
- 5) фразеалагізмы са значэннем ‘раіцца з кім-н., раіць каму-н.’ (4 адзінкі): *радачку даць* [2, с. 211], *раду падаць* [2, с. 212] і інш.;
- 6) фразеалагізмы, якія маюць агульнае

значэнне ‘гаварыць упэўнена, дакладна, дарэчы’ (4 адзінкі): *як сякерай* [2, с. 277], *да ладу* [2, с. 134] і інш.; 7) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘абяцаць што-н. каму-н.’ (3 адзінкі): *класці зарокі* [2, с. 109], *абяцанак горы даць* [2, с. 72] і інш.; 8) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘гаварыць абдуманна, разумна’ (2 адзінкі): *слоў напуста не кідаць* [2, с. 251], *слоўца залатое* [2, с. 259]; 9) фразеалагізмы са значэннем ‘як прынята гаварыць’ (2 адзінкі): *як той кажжа* [2, с. 122], *як кажучь* [2, с. 122]; 10) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘міжвольна выказаць што-н.’ (2 адзінкі): *вылецела слаўцо* [2, с. 244], *зляцець слоўцу з языка* [2, с. 311].

Адзінкавымі фразеалагізмамі прадстаўлены значэнні: 11) ‘з цяжкасцю гаварыць на чужой мове’ – *ламаць сабе языкі* [2, с. 310]; 12) ‘у прысутнасці каго-н., адкрыта, нічога не скрываючы’ – *у вочы (гаварыць)* [2, с. 57]; 13) ‘даводзіць, запэўніваць каго-н. у чым-н., клянучца ў чым-н.’ – *біцца ў грудзі* [2, с. 74]; 14) ‘не глядзячы куды-н., помнячы што-н. (гаварыць, чытаць і пад.)’ – *з памяці* [2, с. 190]; 15) ‘гаварыць так, як ёсць на самой справе, без прыкрас’ – *праўду рэзаць* [2, с. 204]; 16) ‘даць магчымасць выказацца, сказаць каму-н.’ – *прыйсці да слова* [2, с. 249]; 17) ‘дабавіць, сказаць што-н. на карысць каму-н.’ – *прыкінуць слаўцо* [2, с. 244]; 18) ‘даваць ацэнку чаму-н., абмяркоўваць што-н.’ – *судзіць суд і суд судзіць* [2, с. 263].

З адмоўнай канатацыяй сярод групы фразеалагічных адзінак, якія характарызуюць маўленне чалавека, можна вылучыць наступныя падгрупы: 19) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘зласліва, балюча гаварыць каму-н.’ (6 адзінак): *на вока выкідаць* [2, с. 41], *як шылам* [2, с. 309] і інш.; 20) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘займацца балбатнёй’ (5 адзінак): *як латак у млыне* [2, с. 150], *з пустога ў парожняе пераліваць* [2, с. 207] і інш.; 21) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘надакучліва гаварыць адно і тое ж’ (4 адзінкі): *марочыць мазгі* [2, с. 161], *намазоліць языкі* [2, с. 310] і інш.; 22) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘выдумляць, хлусіць’ (4 адзінкі): *плот гарадзіць* [2, с. 198], *прысягнуць крыва* [2, с. 207] і інш.; 23) фразеалагізмы, якія маюць агульнае значэнне ‘выгаворваць’ (3 адзінкі): *чытаць марылы* [2, с. 163], *прытычкі сыпаць* [2, с. 207] і інш.; 24) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘гаварыць абы-што’ (3 адзінкі): *малоць языком* [2, с. 311], *кантрафолды малоць* [2, с. 133] і інш.; 25) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘няславіць’ (3 адзінкі): *бубніць бубнам* [2, с. 27], *не шкадуючы памыяў, абліваць* [2, с. 190] і інш.; 26) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘прыніжаць, абражаць’ (3 адзінкі): *у балота таптаць* [2, с. 17] і інш.; 27) фразеалагізмы, якія маюць агульнае значэнне ‘выказваць незадавальненне’ (2 адзінкі): *выдзіраць вочы* [2, с. 52], *на сухі лес паслаць* [2, с. 151]; 28) фразеалагізмы з агульнага значэннем ‘расправіцца’ (2 адзінкі): *даць духу* [2, с. 90], *даць жару* [2, с. 103]; 29) фразеалагізмы з агульным значэннем ‘гучна гаварыць’ (2 адзінкі): *бухаць грамабойным голасам* [2, с. 70], *як шэрыні* [2, с. 228]; 30) фразеалагізмы, якія маюць агульнае значэнне ‘многа гаварыць’ (2 адзінкі): *на чым (ёсць) свет (боскі)* [2, с. 231], *колькі ўлезе* [2, с. 266].

Адзінкавымі фразеалагізмамі, якія нясуць адмоўную канатацыю, прадстаўлены значэнні: 31) ‘завочна, у адсутнасць каго-н. (гаварыць аб кім-н.)’ – *за вочы* [2, с. 53]; 32) ‘нечакана і без патрэбы ўмяшацца ў чужую размову, гутарку, справу, калі не просяць’ – *уткнуць свае тры грошы* [2, с. 73]; 33) ‘не дамовіцца, не дайсці да згоды з кім-н.’ – *кашы не зварыць* [2, с. 129]; 34) ‘вельмі ціха, незразумела (бубніць, бурчаць, гаварыць)’ – *пад нос* [2, с. 180]; 35) ‘адкрыта, публічна асуджаць, ганіць каго-, што-н.’ – *тыкаць пальцамі* [2, с. 189]; 36) ‘дзёрзка, з выклікам (гаварыць што-н.)’ – *з рызыкай* [2, с. 226].

Такім чынам, семантыка фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы, якія характарызуюць маўленне чалавека (99 адзінак), прадстаўлена даволі разнастайна – 36 падгрупамі. Усе гэтыя адзінкі характарызуюць маўленне чалавека са станоўчага і адмоўнага бакоў. Станоўчая канатацыя ў фразеалагізмах пераважае.

Літаратура

1. Шведава, З. У. Фразеалагізмы з кампанентам язык як рэпрэзентанты канцэпту ‘маўленне’ / З. У. Шведава // Нацыянальна культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 18–19 кастр. 2012 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь. Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст : Альтернатыва, 2013. – С. 230–233.
2. Ляшчынская, В. А. Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава; М-ва адукац. Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ўн-т імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2007. – 312 с.